

Yeshayahu A. Jelinek

Slováci a holokaust: koniec zmierenia?*

East European Jewish Affairs, vol. 22, č. 1, 1992

VYHLÁSENIE Z ROKU 1987

V októbri 1987 pri príležitosti štyridsiateho piateho výročia deportácií slovenských židov do nacistických táborov smrti bolo zverejnené Vyhlásenie, ktoré podpísalo dvadsaťštyri slovenských intelektuálov z disidentských kruhov. V článku *Slováci a holokaust: pokusy o zmierenie (Slovaks and the Holocaust: Attempts at reconciliation)* som sa k tejto udalosti vyjadril takto:

„Vyhlásenie má najväčší význam na samotnom Slovensku. Po prvýkrát v histórii sa reprezentatívna skupina Slovákov otvorene vyjadrila k tomuto temnému miestu v slovenskej histórii. Nepokúšala sa ho poprieť alebo zmierniť jeho význam. Nesnažila sa o plytké ospravedlnenia a zjednodušené zovšeobecnenia. Tým pomohla pozdvihnúť morálnu úroveň svojho národa, jeho svedomie a úctu k ľudskej dôstojnosti. Pripomína nám to prosté a pritom hlboké gesto Willyho Brandta pred pamätníkom Varšavského geta. Slovenskí disidenti sa podobným spôsobom poklonili pred neexistujúcim pamätníkom slovenského židovstva. A toto gesto by sa nemalo ani prehladnúť ani zabudnúť.“

Následný vývoj však ukázal, že humanistické smerovanie, ktoré je súčasťou slovenského národného dedičstva, sa na Slovensku dostatočne neudomácnilo a že tu existujú aj sily, ktoré by radi videli krajinu uberať sa v iným smerom. Preto by bolo potrebné získať detailnejšie informácie o pôvode spomínaného Vyhlásenia a o jeho vplyve „doma“ (v čase zverejnenia bolo podľa všetkého známejšie v zahraničí než na Slovensku).

Podrobnejšie informácie o jeho vzniku poskytl trija zo signatárov Vyhlásenia: Jozef Jablo-

nický, v súčasnosti riaditeľ Politologického kabinetu Slovenskej akadémie vied, Ján Čarnogurský, súčasný premiér slovenskej vlády a František Mikloško, terajší predseda Slovenskej národnej rady. Ako uvádza Ján Čarnogurský, iniciatíva vyšla zo strany katolíckych biskupov, ale jej podnetom nebolo napätie, ktoré vtedy panovalo medzi Svätou stolicou a židovskými organizáciami, zjavne vyplývajúce zo sporov okolo osvienčimského kláštora. Myšlienky sa potom chopili poprední predstavitelia katolíckeho disentu na Slovensku Čarnogurský s Mikloškom, ktorí sa spojili s významným disidentským historikom Jozefom Jablonickým a ďalším disidentom, Mikulášom Blažekom. Spolu sformulovali znenie dokumentu. Ján Chryzostom Korec, v tom čase nitriansky biskup (v súčasnosti kardinál), prispel vetami vzťahujúcimi sa k cirkvi. Cirkev v singulári nakoniec nahradilo slovo cirkvi, aby aj ľudia s iným významom mohli pripojiť svoje podpisy. Mikloško s Čarnogurským osobne zbierali podpisy a pokúšali sa uniknúť ostrážiteľnému oku polície. Nie každý, koho oslovili, súhlasil - niektorí odmietli zo strachu, iní z ideologických dôvodov. Niektorí signatári neskôr svoje podpisy stiahli, medzi nich patrila aj významný básnik Milan Rúfus. A keď sa o celej iniciatíve dozvedela polícia, nepridal sa už nikto. Prvotným zámerom bolo odovzdať Vyhlásenie židovskej komunite v Bratislave, ale nakoniec sa objavilo v samizdate Náboženstvo a súčasnosť.²

Nie je jasné, kedy sa k Vyhláseniu pridali slovenskí exulanti v Mníchove. Zatiaľ čo niektoré zdroje udávajú, že myšlienka napísať vyhlásenie vyšla od novinára Imricha Kružliaka a kňaza

* Tento článok čerpá z novinových výstrižkov a publikácií, ktoré mi dodali priatelia a kolegovia z Bratislavy, Dolného Kubína, Prahy, Mníchova, Philadelphie, Londýna, Buenos Aires a Tel Avivu; slovenských publikácií, ktoré som si zakúpil alebo pravidelne odoberám; izraelskej tlače a elektronických médií a intenzívnej korešpondencie s priateľmi, kolegami a príbuznými z Československa a iných krajín. Od novembra 1989 som Československo navštívil štyrikrát a rozprával som sa s priateľmi, kolegami, oficiálnymi predstaviteľmi a „ľuďmi z ulice“. Tri razy som sa zúčastnil vedeckých diskusií o najnovších slovenských dejinách a holokauste. Zhováral som sa s Izraelčanmi vracajúcimi sa z návštevy Slovenska aj so slovenským návštevníkom Izraela. Tento článok je zhrnutím všetkých týchto prameňov a osobných dojmov, a preto by som chcel vysloviť vďaka a uznanie všetkým, ktorí mi písali, zhovárali sa so mnou a posielali mi materiály. Všetku zodpovednosť za prípadné chyby a nedostatky tejto práce nesiem sám.

1) *Soviet Jewish Affairs*, zv. 19, č. 1, 1989, s. 57-68.

2) Tamže, s. 61.

Andreja Hlinku, iní sa domnievajú, že exulanti sa pripojili až neskôr. Tak či onak, účasť emigrantov - otvorene sa hlásiacich k podpore Slovenského štátu - svedčí o politickej motivácii Vyhlásenia. Zdá sa, že exulanti sa usilovali vylepšiť pred Západom obraz Slovenska aj svoj vlastný.³ Deportácie a následná likvidácia slovenských židov zanechali temnú škrvnu na mene Slovenského štátu.

Týmto možno oprávnene predpokladať, že Vyhlásenie vyjadruje kombináciu humanistických motívov a túžby po zmierení z politických dôvodov. Nejasné ostáva, či tento dokument odrážal pocity a názory obyvateľov Slovenska a do akej miery. Práve na túto otázku som sa pokúsil odpovedať v tomto článku.

PO ZAMATOVEJ REVOLÚCII

Od vzniku Vyhlásenia prešlo Československo zásadnými zmenami. Najvyšší predstavitelia ponovembrového Slovenska uznali jeho medzinárodný a domáci význam. Slovenská národná rada pridala vlastnú deklaráciu pod názvom Vyhlásenie Slovenskej národnej rady a vlády SR k deportáciám židov zo Slovenska. V tejto deklarácii, ktorá bola vydaná v novembri 1990 a jej úplné znenie je súčasťou prílohy k tomuto článku, sa uvádza, že slovenskí vedúci činitelia uplatňovali norimberské zákony, Slováci organizovali deportácie a uskutočňovali ďalšie protizidovské opatrenia. Deklarácia vyjadruje ľútosť nad všetkými týmito zločinmi a ospravedlňuje sa za príkoria vykonané na židoch počas druhej svetovej vojny.

Toto gesto dobrej vôle a túžbu odsúdiť tragickú minulosť treba oceniť. Pozorný čitateľ sa síce môže pozastaviť nad niekoľkými detailmi, môže sa mu zdať, že niečo chýba; to však nemôže zatieniť význam tohto dokumentu. Obe spomenuté deklarácie viedli k zlepšeniu slovensko-židovských vzťahov.

Odzrkadľuje však skutočnosť obsah deklarácií? Najskôr by som chcel ponúknuť osobný pohľad. Od novembra 1989 som navštívil Slovensko viackrát. V Prievidzi, kde som prežil detstvo, som našiel zničený cintorín, synagógu, židovskú školu, dom chazana (*chazan* - muž, ktorý vedie

v synagóge modlitby, *kantor* - pozn. prekl.) i môj rodičovský dom, v ktorom som sa narodil. Všetko toto ešte v roku 1968 existovalo. Zistil som, že zmizlo nespočetné množstvo pamätníkov židovskej minulosti, roztrúsených po celom Slovensku. A tak mnohí židia prichádzajúci do svojej starej domoviny ju opúšťajú so zlomeným srdcom.

Omnoho dôležitejšia je však skutočnosť, že opäť vyšli na povrch driemajúci duchovia minulosti. Počas novembrových demonštrácií v roku 1989 sa na verejnosti objavili slovenské vlajky, ktoré sa komunistom darilo zatlačiť do úzadia od skončenia vojny. To bol prvý vonkajší prejav opätovnej aktivizácie slovenského nacionalizmu, ktorý za posledné desaťročia vykazoval nie zanedbateľnú činnosť. Zápornú úlohu zohral už v procese rozpadu prvej republiky, ako aj v čase druhej svetovej vojny. Počas Pražskej jari a jej tragických dozvukov najskôr úspešne súperil s túžbou po demokratizácii a humanizme, neskôr ju pravdepodobne prevalcoval a potom ho Gustáv Husák využil na svoju neslavnú známú „normalizáciu“.

Obavy vyvolali aj ponovembrové verejné vystúpenia predstaviteľov Svetového kongresu Slovákov⁴. I keď jeho bývalý generálny tajomník kongresu reverend Dušan Tóth tlmočil autorovi tohto textu vieru v demokratickú a konštruktívnu budúcnosť Slovenska⁵, zainteresovanie emigrantov môže v sebe skrývať nebezpečenstvo.

Kto sú títo emigranti? V prvom rade sú to ľudia, ktorým sa v roku 1945 zo Slovenska podarilo ujsť pred postupujúcimi sovietskymi vojskami, predovšetkým z radov najradikálnejších živlov Slovenského štátu. Z utečeneckých táborov sa rozprchlí po celej Európe, Amerike a Austrálii. Neskôr sa k nim pridali utečenci po komunistickom puči vo februári 1948 a po dvadsiatich rokoch nato opustila Slovensko ďalšia skupina ľudí, keď invázia vojsk Varšavskej zmluvy ukončila Pražskú jar. Niektorí z nových exulantov vstúpili do extrémistických nacionalistických organizácií, vytvorených po roku 1945 profašistickými silami. Členovia týchto organizácií sa zvyčajne pokúšali skryť svoje protizidovské názory, ale vo svojich publikáciách holokaust často ospravedlňovali a prekrúcali.⁶

3) Tamže, s. 61.

4) Pozri podrobnejšie pod tamže, s. 61, 62, 64.

5) Telefonický rozhovor v Toronte, február 1990.

6) *The Holocaust of Slovakian and Croatian Jewry from the historiographical viewpoint - a comparative analysis.*, in.: Gutman, Yisrael; Greiff, Gideon (eds.): *The Historiography of the Holocaust Period*, Jeruzalem 1988, s. 343-67.

PRIKRÁŠĽOVANIE SLOVENSKEHO ŠTÁTU

Po otvorení hraníc začali extrémisti z radov exulantov prúdiť na Slovensko, kde sa im podarilo dosiahnuť značnú zmenu verejnej mienky. Boli to predovšetkým Milan S. Ďurica z Univerzity v Padove a František Vnuk z Univerzity v Adelaide, ktorí aktívne vystupovali na verejnosti, obracajúc sa najmä na študentov a mládež. I keď pohľad týchto dvoch historikov na moderné slovenské dejiny je krivý, našli odozvu u mladých ľudí a povojnových generácií vo všeobecnosti. Pretože počas éry komunizmu bolo celé obdobie Slovenského štátu doslova tabu a publikácie, ktoré prešli cenzúrou, obsahovali množstvo prekrútených faktov, obaja páni naplnili túžbu po pravde tej časti slovenskej verejnosti, ktorá sa na domácich historikov pozerala podozriavo. Emigranti však vyplnili tento prázdny priestor rovnako lživými predstavami a polopravdami. Tie, samozrejme, kladne prijali domáci priaznivci Slovenského štátu, ktorí počas jeho existencie podporovali spoluprácu s nacistami a vtedajšiu situáciu vždy líčili vo svetlých farbách. K vracajúcim sa emigrantom sa čoskoro pridali bývalí pravicovo orientovaní disidenti, idealistickí nacionalisti, prevracači kabátov z predošlého režimu a karieristi; všetci, čo obdivovali Slovenský štát a jeho prezidenta Jozefa Tisa, ktorý bol v roku 1947 ako vojnový zločinec popravený.

Od obrany Slovenského štátu sa priamo odvíja obhajoba toho, ako tento štát nakladal so židmi žijúcimi na jeho území. Nacionalisti pokladajú obvinenia zo surového zaobchádzania so židmi za vedomé osočovanie slovenského národa a jeho historických úspechov.

Obrancovia Slovenského štátu sa stotožnili s profašistickou líniou vracajúcich sa emigrantov a na verejnosť vytiahli domnelé aj skutočné charakterové nedostatky a zločiny židov, aby tým zbavili Slovenský štát obvinení z hrôz namierených proti nim. Inými slovami, ak existovala túžba ospravedlniť slovenský satelit Tretej ríše a z jeho existencie spraviť významný historický čin, bolo potrebné podporovať antisemitizmus. Dve deklarácie sa stretli s odmietnutím.

Podobný postoj zastával dokonca aj Pavol Čarnogurský, otec bývalého demokratického disidenta a súčasného premiéra Slovenskej republiky. Dnes už osemdesiatnik Čarnogurský podporoval Tisov režim, mal však výhrady voči jeho úzkemu vzťahu s nacistickým Nemeckom a v rámci Slovenského štátu si vytvoril kontakty s protifašistickými silami.⁷ Začiatkom roka 1990 na Univerzite Komenského v Bratislave sa Čarnogurský vo svojej prednáške nielen pochvalne vyjadril o Slovenskom štáte a Tisovi, ale aj obvinil židov z negatívneho vplyvu na slovenské obyvateľstvo (napríklad zo zodpovednosti za masovú emigráciu najchudobnejších Slovákov do Ameriky). Keď sa istá žena židovského pôvodu - jedna z tých, čo prežili Osviečením - ohradila, študenti v publiku ju pískaním umlčali.⁸

Najskôr sa týmto varovným signálom nepripisoval žiaden význam. Taká bola aj reakcia československej delegácie sprevádzajúcej prezidenta Havla na protesty predsedu Asociácie židov z Československa počas návštevy v Izraeli v apríli 1990. Ale v roku 1991 Milan Šútovec, predseda Snemovne národov Federálneho zhromaždenia opísal činnosť prívržencov Slovenského štátu na jeho rodnom Slovensku ako pokus zmeniť výsledok druhej svetovej vojny.⁹ Ľubomír Ďurovič, popredný lingvista píšuci zo švédskeho Lundu, kam emigroval, videl v tejto činnosti rozporuplnú túžbu vstúpiť do Európy v čižmách Hlinkovej gardy.¹⁰

Radikálny slovenský nacionalizmus a antisemitizmus sa stali nerozlučnými spoločníkmi.

POVAHA SLOVENSKEHO ANTISEMITIZMU

Trádia antisemitizmu na Slovensku sa nelíši od tradície v krajinách východnej Európy a inde. Agresivita znovu oživeného nacionalizmu však slovenskému antisemitizmu dodala novú dimenziu. Dve obvinenia, ktoré sa objavili už v literárnych dielach a publicistických článkoch národných buditeľov devätnásteho storočia, sa stali súčasťou slovenského protizidovského folklóru - prvé: židovskí krčmári zapríčinili chudobu sloven-

7) Pavol Čarnogurský bol poslancom parlamentu Slovenského štátu. Pred rokom 1939 sa stotožňoval s propoľskými názormi Karola Sidora. O Čarnogurského pomoci prenasledovaným židom a jeho nesúhlase s protizidovskými zákonmi pozri Lipscher, Ladislav: *Die Juden im Slowakischen Staat*, Mníchov - Viedeň 1980, s. 133, 147 (slov. *Židia v Slovenskom štáte 1939-45*, Print-service 1992).

8) Informácia od Antona Rašlu, Bratislava.

9) Agneša Kalinová, Mníchov, list autorovi zo 17. novembra 1991.

10) Ďurovič, Ľubomír: *Do Európy v gardistických čižmičkách?*, *Kultúrny život*, 19. marca 1991, s. 1-2.

ských roľníkov a prinútili ich emigrovať do Ameriky a druhé: židia pomáhali uhorským vládom pri maďarizácii a odnáródňovaní slovenského ľudu. Tieto obvinenia, ktoré nikto nikdy vedec-ky nerozobral, sa pravidelne vyskytujú na akademických stretnutiach aj medzi ľuďmi na ulici.

Moderný rasizmus tento arzenál antisemitizmu ešte rozšíril. V rokoch 1936-45 boli Slováci pod paľbou protižidovskej propagandy rovnajúcej sa propagande nacistov. V období medzi rokmi 1945-48 sa antisemitizmus stal nástrojom propagandy proti vtedy ešte vždy demokratickej Tretej Československej republike. Keď sa po roku 1948 antisemitizmus odel do komunistického šatu, obvinenia z antikapitalizmu, antisionizmu a antikozmopolitizmu nahradili odmietanie židobolševizmu a židov ako rasovo menejcenných. (Obvinenia politických protivníkov z kozmopolitizmu sa zachovali v slovenskej politike až dodnes.) A tak bolo slovenské obyvateľstvo päťdesiat rokov vystavené temer sústavnému vymývaniu mozgov.

V súčasnosti sa k týmto témam pridali nové obvinenia židov z ovládnutia domácich a zahraničných masmédií. Okrem toho sa k nim pripojilo aj nepriateľstvo voči Spojeným štátom americkým. Táto krajina, ktorá údajne zmanipulovala „zamatovú revolúciu“ a posilňovala Čechov na úkor Slovákov, je vraj bezpochyby ovládaná židovským kapitálom a médiami. Dá sa predpokladať, že dokonca ani autori zmienených vyhlásení neboli imúnni pred ostatne spomenutou myšlienkou: deklarácie boli adresované americkým židom, aby pripravili cestu k americkým finančným a politickým inštitúciám.

Staré obvinenia z odnáródňovania a maďarizácie sa znovu objavujú v tvrdeniach, že štafetu utláčateľov a vykorisťovateľov nevinných Slovákov prevzali Česi¹¹ - židia pritom vždy pomáhali u-

tláčateľom, Maďarom, Čechom, komunistom, a tak sa opäť a znova prejavili ako škodcovia, neprajníci a nepriatelia slovenského národa.¹² Opakovane sa objavuje argument, že židov privolávajú na pomoc slovenskému národu v jeho boji proti utláčateľom, no bezvýsledne. A tak sa s bojom proti domnelému českému útlaku, za sebaurčenie a nezávislosť - čo je jedno z hlavných hesiel slovenských radikálnych nacionalistov - spája aj rásny boj proti židom. V skutočnosti je separatistický prúd slovenských nacionalistov nepriateľský voči akémukoľvek neslovenskému elementu v krajine. A tak robia tieto xenofóbne a šovinistické nálady, ku ktorým sa pridávajú ostatné komplexy slovenského nacionalizmu, zo židov fackovacích panákov národného zlyhania. Extrémisti obviňujú židovskú menšinu v počte tritisíc ľudí z vyvolania všetkých problémov, ktorým musia vo svojich separatistických snahách čeliť.

Ďalšou príčinou xenofóbie a rasizmu je spoločenská nestabilita. Zmena režimu oklieštila výhody poskytované komunistickým systémom - nízky ale istý príjem, štátne dotácie na tovar a služby a bezplatnú zdravotnícku starostlivosť a vzdelanie. Obyčajný človek ľahko zabúda na negatíva a pamätá si - niekedy s dávkou nostalgie - iba pozitíva. Represívne, ale predvídateľné podmienky života v socializme vystriedala neistá budúcnosť a voľný trh, na ktorý ľudia nie sú zvyknutí. V týchto podmienkach neistoty sa židia stávajú vhodným obetným baránkom.¹³

PREJAVY ANTISEMITIZMU

V súčasnosti žije na päťmiliónovom Slovensku približne tri až štyritisíc židov.¹⁴ Občania s len jedným židovským rodičom či dokonca prarodičom sú pokladaní za židov. Židia sa svoj pôvod často

11) Presný a stručný opis neduhov slovenského nacionalizmu poskytol americký Slovák Paul Wilkes v článku *The Slovak movement*, *The New York Times*, 17. decembra 1991.

12) Pozri napríklad Vnuk, František: *The deportation of Slovak Jews: A painful chapter in history in Sloboda (Freedom. Special Issue - Reading from Forbidden Books)*, porovnaj: Vnuk, František: Mať svoj štát znamená život: Politická biografia Alexandra Macha., Slovenský ústav, Cleveland 1987, s. 278- 300 (kapitola Slováci a židia), Odkaz - Ozveny, Bratislava 1991.

13) Šalgovičová, Jana: *Radí vám sociológ, Smena na nedelu*, 8. marec 1991; Bútorová, Zora: Postoj k židom vo svetle verejnej mienky, Bratislava 1991, cyklostilované.

14) Číslo 3- 4 tisíc je bežným odhadom v novinárskych článkoch a verejných vyhláseniach na Slovensku. Autor tohto článku sa domnieva, že toto číslo môže byť vyššie, no neodvažuje sa určiť jeho hodnotu. Napríklad, do roku 1989 mala židovská komunita v Nových Zámkoch okolo sto členov, dnes sa na spoločenských a náboženských aktivitách židovského spoločenstva zúčastňuje viac než tristo ľudí. Podobné správy prichádzajú aj z iných miest. Okrem toho sa dnes na židovských aktivitách podieľajú aj ľudia, ktorých rodičia alebo dokonca prarodičia mali židovských predkov. Zdá sa, že židovský verejný život sa dnes na Slovensku prebúda; ľudia so židovskými koreňmi začínajú byť hrdí na svoj pôvod. Treba dúfať, že to nebude len krátkodobý jav.

pokúšajú zatajiť, ale v takej malej krajine je to prakticky nemožné. Napriek tomu že Slovensko je takmer *judenrein*, mnohí ľudia židom ešte stále pripisujú neprimeranú politickú a ekonomickú moc. Podľa prieskumu verejnej mienky zo začiatku roka 1991 sa okolo 42 percent populácie domnieva, že židia majú priveľký vplyv a 38 percent zopakovalo tento názor aj v súvislosti s politickým životom krajiny.¹⁵ Výsledky z iných prieskumov sú podobné.¹⁶ V skratke možno povedať, že Slovensko je veľmi dobrým príkladom fenoménu 'antisemitizmus bez židov'.

Z. Bútorová vo svojej práci Postoj k židom vo svetle verejnej mienky odhalila úzku koreláciu medzi antisemitizmom a očakávaním, že štát poskytne viac pracovných miest, kedy skupiny žiadajúce väčšiu intervenciu štátu na trhu práce silnejšie inklinujú k antisemitizmu. Okrem toho našla koreláciu medzi antisemitizmom a strachom z diskriminácie Slovákov v rámci Česko-Slovenska. Antisemiti tiež prejavovali menej sympatií prezidentovi Václavovi Havlovi.¹⁷ K týmto špecifickým zisteniam Bútorovej možno pristupovať s dávkou kritiky, naznačujú však postoje slovenskej populácie.

Fedor Gál, nepraktizujúci žid, ktorý počas nembrových udalostí zohral na Slovensku kľúčovú úlohu a neskôr koordinoval činnosť VPN, sa stal terčom nepriateľov tohto politického zoskupenia. Fyzické násilie a vyhrážky jemu a jeho rodine, spolu s útokmi v tlači a na verejných zhromaždeniach ho prinútili presťahovať sa do Prahy. Jedným z útokov bol aj článok *Gálova kamarila a Talmud*, ktorý sa objavil v novinách *Nový Slovák* (*Slovák* boli noviny HSLS, vládnucej strany v období Slovenského štátu.). Článok bol prešpikovaný množstvom tzv. citátov z Talmudu, aby vznikol dojem, že židia smú klamať a olupovať pohanov, a obsahoval tvrdenia o existencii prepojenia me-

dzi židmi a miestnou politickou špičkou. Končil sa slovami: „Stále platí, že antisemitizmus je vždy najostrejší tam, kde je početné židovstvo proti záujmom národa“.¹⁸ Ako ďalší príklad môže poslúžiť predvolebná kampaň, počas ktorej sa na uliciach rozdávali karikatúry Fedora Gála ako drži v rukách masové médiá; titulok znel: *Vol'te VPN a štát Izrael* - a nasledovali mená kandidátov VPN, údajne židov.

Komunisti, ktorí stratili vedúcu úlohu v krajine, ale stále sa na niektorých miestach - predovšetkým na vidieku - pevne držia, využívajú všeobecný pocit neistoty medzi obyvateľstvom. Orgány slovenskej liberálnej tlače opakovane upozorňujú na „nepísané spojenectvo“ medzi komunistami a radikálnymi nacionalistami. V niektorých prípadoch zastávajú bývalí komunisti vplyvné funkcie v nacionalistických stranách, spoločnostiach a skupinách, ako aj v štátnej správe.¹⁹ Kampane proti židom a sionizmu sprevádzali začiatkom päťdesiatych rokov „Slánskeho proces“ a po dve desaťročia pred nežnou revolúciou aj obdobie normalizácie.²⁰ A tak sa antisemitizmus veľmi dobre vyníma v prázdnom priestore medzi politickým vykorisťovaním trpiacich, zapríčineným súčasnými spoločenskými a ekonomickými zmenami, a predstieraným blahobytom za komunistov.

V každom prípade nie sú židia jediným objektom fóbií, ktoré sa rozvinuli v období transformácie na trhové hospodárstvo a demokratický systém. Obeťami stále rastúcej xenofóbie sú aj Rómovia, Maďari, Ázijci²¹, černosi, Arabi a - samozrejme - Česi, ktorí sú dosť častým objektom nenávisťi. Násilné výpady voči prezidentovi Havlovi počas jeho návštevy v Bratislave na jar a jeseň roku 1991 boli výrazom politického napätia a tiež extrémnych protičeských nálad. Násilie na židoch sa prejavuje opakovaným znesväcovaním cintorínov, rozbíjaním okien na domoch, o ktorých je

15) Bútorová, Z.: Postoj k židom vo svetle verejnej mienky.

16) Ostatné štatistické údaje pozri v *Antisemitism in Central and Eastern Europe: A Current Survey*, Institute of Jewish Affairs, Research Report, čísla 4- 6, 1991, s. 10- 12; *Co se píše na Slovensku, Lidové noviny*, 8. január 1991.

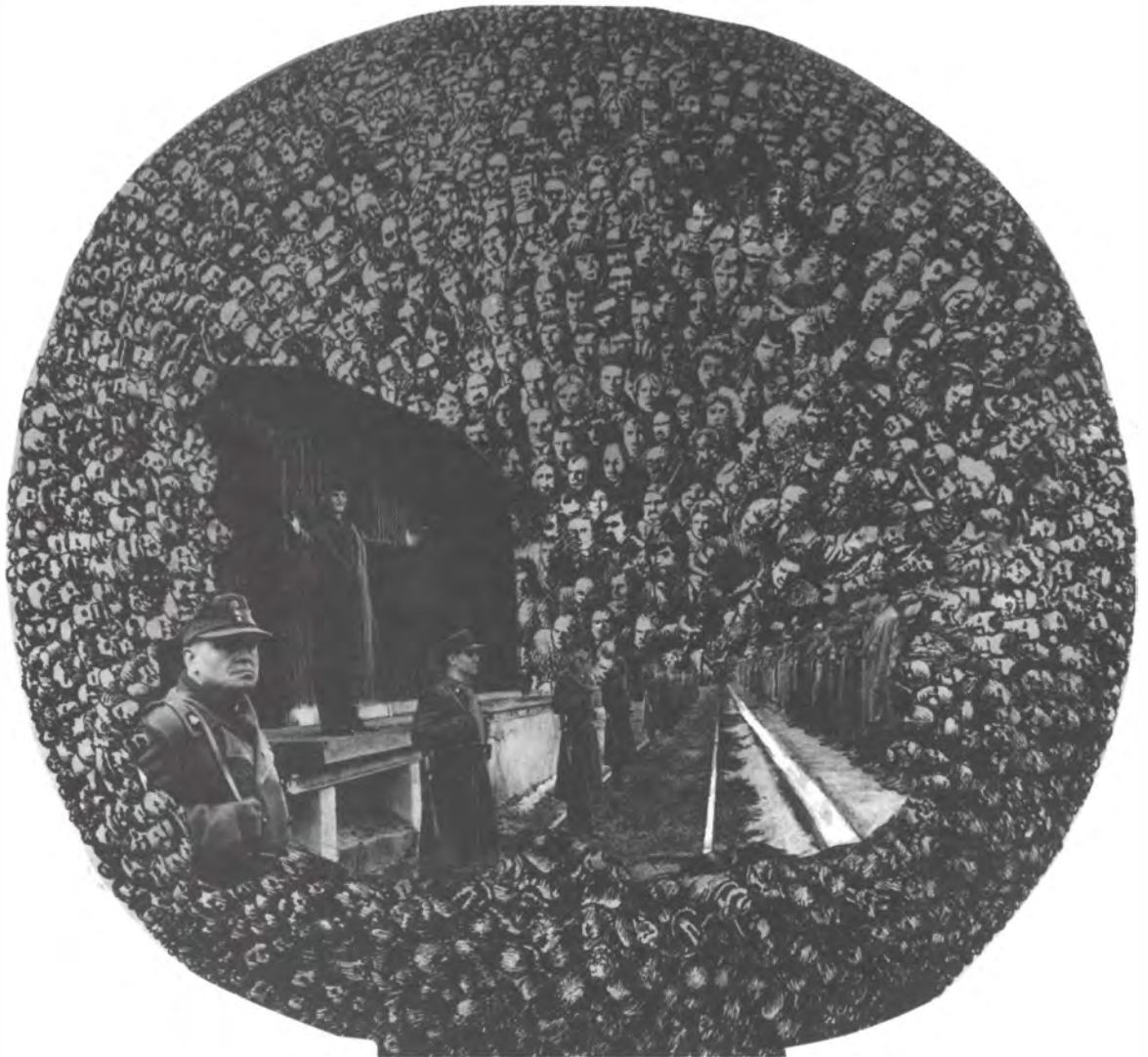
17) Bútorová, Z.: Postoj k židom vo svetle verejnej mienky.

18) Mózer, M.: *Gálova kamarila a Talmud, Nový Slovák*, č. 14, 1991, s. 5.

19) Lamberg, Robert F.: *From the history of socialism in Czechoslovakia, Polygon*, č. 5, 1991, s. 13- 14 a č. 6, 1991, s. 19; Wagner, Arnošt: *Reportáž na dlouhé lakte aneb no comment*, *Reportér*, č. 35, 29. august - 4. september 1991, s. 12- 14.

20) *The Use of Antisemitism Against Czechoslovakia*, Institute of Jewish Affairs, Londýn 1968; *Jewish Aspects of the Change in Czechoslovakia a The Jewish Situation in Czechoslovakia after Dubcek*, Institute of Jewish Affairs, *Background Papers* č. 11, júl 1968 a č. 13, júl 1969.

21) Autor bol svedkom nevyprovokovaného násillia voči dvom ázijským dievčatám, ktoré zbili výrastkovia na autobusovej zastávke v Bratislave.

EUROPA

známe, že sú v židovskom súkromnom alebo verejnom vlastníctve, graffiti na múroch a hanobným synagóg a pamätníkov obetí holokaustu. Pozoruhodné sú obvinenia niektorých slovenských tlačových orgánov, že z páchania týchto vandalských činov sú vinní židia sami (a Česi), aby očiernili povesť Slovákov v očiach svetovej verejnej mienky.²²

KATEGÓRIE ANTISEMITIZMU

Priekopnícky pokus definovať kategórie antisemitizmu urobil na Slovensku Vlado Graf vo svojom výstižnom článku *Antisemitizmus 1991*, ktorý vyšiel v *Roš chodeš* (predtým *Věstník židovských náboženských obcí v Československu*).²³ Graf rozdelil slovenskú verejnosť na štyri skupiny - na tých, čo existenciu antisemitizmu popierajú alebo ho pokladajú za bezvýznamný a z jeho vyprovokovania príležitostne vinia židov; tých, ktorí sa o problém nezaujímajú a tvrdia, že sa s antisemitizmom nikdy nestretli; na malú a málo vplyvnú skupinu ľudí, ktorí proti antisemitizmu aktívne bojujú a napokon na extrémistov.

SKUPINA „POPIERAČOV“

Táto veľmi veľká skupina je dosť rôznorodá. V rozvášnenej atmosfére slovenského politického diskurzu, v podmienkach obmedzeného zmyslu

pre verejnú zodpovednosť a po skoro troch generáciách života pod totalitnými systémami treba veľmi veľkú občiansku odvahu a intelektuálnu integritu, aby sa ľudia verejne vyjadrili ku kontroverzným otázkam.²⁴ Téma židovstva je bezpochyby jednou z nich a vyžaduje si plávať proti prúdu.

Niektorí pozorovatelia obvinili slovenskú inteligenciu, že v kontroverzných otázkach zastáva postoj 'vyčkajme a uvidíme'.²⁵ Liberálna tlač opakovane varuje pred nebezpečenstvom pravicovej diktatúry²⁶ a v takýchto podmienkach sa vypláca o téme židovstva mlčať.

K tejto skupine možno viac-menej priradiť aj niektorých členov vládnej garnitúry. Títo ľudia neprejavujú veľkú ochotu verejne odsúdiť protizhidské aktivity a vo svojom postoji k nacionalistickému radikalizmu, antisemitizmu a antideмократickým tendenciám sú dosť vlažní.

Nevraživosť voči židom ospravedlňujú 'popierači' ubezpečovaním, že je namierená iba proti 'zlým' židom.²⁷ Sú proti štátu Izrael a sionizmu a stavajú sa na stranu arabských nacionalistov. Odvolávajú sa na potreby slovenskej ekonomiky, podporujú predaj zbraní arabským krajinám. V mene túžby po pravde a objektivite obraňujú v učených článkoch Slovenský štát a Jozefa Tisa. Pokúšajú sa banalizovať nie veľmi slávne skutky Slovákov, vrátane ich účasti na holokauste.²⁸

Extrémistom niekedy ponúkajú pomoc jednotlivci a inštitúcie, ktoré podľa všetkého patria do

22) *Roš chodeš*, č. 1, január 1991, s. 52; *Slovenské národné noviny*, 1. august 1991.

23) *Roš chodeš*, č. 9, september 1991, s. 53.

24) Slovenská verejnosť je veľmi citlivá na obvinenia z antisemitizmu. Správa o vyhlásení veľvyslankyne ČSFR v Spojených štátoch Rity Klímovej, že na Slovensku sa rozmáha antisemitizmus a organizujú sa mítingy v jeho duchu, vyvolala na Slovensku škandál. Pozri *Výber*, č. 46, 1991, s. 18.

25) Dr. Anton Rašla list autorovi, 23. júna 1991; Agneša Kalinová list autorovi, 17. novembra 1991.

26) *Národná obroda*, 21. november 1990; *Nový čas*, 8. november 1991; *Výber*, č. 45, 1991, s. 17- 18 a č. 47, 1991, s. 23.

27) Vynikajúcim príkladom je Peter Gomolčák, ktorý v článku *Trochu netolerantne* (*Literárny týždenník*, 27. september 1991, s. 12- 13) napadol Grafa a ľudí ako on označil za „radikálnych židovských šovinistov a fašistov“.

28) Pozri Smolec, Ján: *Odysea slovenského prezidenta*, *Národné noviny*, 8., 15. a 22. marec 1991 a Smolcov list autorovi z 3. mája 1991. Smolec bol v období normalizácie prenasledovaný. Počas procesu s Tisom v roku 1947 tvrdil nitriansky biskup Karol Kmeťko, že židia žiadali prezidenta, aby neodstúpil, lebo sa báli, že jeho nástupcom by sa mohol stať niekto ešte horší. Nebola to pravda, ako som ukázal aj v článku *The Vatican, the Catholic Church, the Catholics and the persecution of the Jews during World War II: The case of Slovakia.*, in: Vago, Bela; Mosse, George L. (eds.): *Jews and Non-Jews in Eastern Europe 1918- 1945*, Toronto a Jeruzalem 1974, s. 230, 232, 250, 251 a nasl. Moje zistenia boli na Slovensku publikované v roku 1991, pozri môj článok *Dr. Jozef Tiso a Slovenský štát - na okraj problému*, in: Bystrický, Valerián (ed.): *Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny*, Bratislava 1991, s. 37 a nasl. a môj ďalší článok *Katolícka cirkev a židia na Slovensku v období jar 1942 - jar 1944*, in: Tóth, Dezider (ed.): *Tragédia slovenských židov*, materiály z medzinárodného sympózia, Banská Bystrica 1992, s. 121- 24, 133 a nasl. Napriek tomu kardinál Korec aj Dr. František Mikloško sa k nepravdivému príbehu vrátili, pozri *Korec obhajuje Tisu*, *Národná obroda*, 6. marec 1992, s. 4 a Otvorený list predsedovi Slovenskej národnej rady, *Národná obroda*, 28. marec 1992. Spomínaný príbeh implikuje, že židia najskôr uznávali Tisove činy a žiadali ho, aby zotrval v úrade, ale neskôr ho opustili a nechali popraviť. Je poľutovaniahodné, že dvaja zo signatárov Vyhlásenia z roku 1987 podporovali už vyvrátené príbehy o Tisovi.

najvyšších spoločenských a politických kruhov. Jedným z príkladov je Matica slovenská. Táto veľavážená kultúrna a literárna inštitúcia sa dostala do rúk nacionalistov a rozsieva intoleranciu a separatizmus. Jej tlačový orgán, *Slovenské národné noviny*, sa zaraďuje medzi radikálnu nacionalistickú tlač a niekedy uverejňuje protizidovské materiály.²⁹

Členovia skupiny „popieračov“ majú silný sklon podporovať diskriminačné privatizačné zákony. Nová legislatíva podmieňuje navrátenie vlastneného majetku československým štátnym občanstvom žiadateľa a jeho trvalým pobytom na území Česko-Slovenska. A keďže väčšina židov, ktorí vojnu prežili, žije v zahraničí, je pre týchto bývalých vlastníkov veľmi ťažké obísť spomenuté opatrenie. Zisťujú tak, že už po tretíkrát sa stali objektom „arizácie“. Najskôr ich majetok arizoval Slovenský štát, potom komunistický režim a teraz postkomunistická ČSFR. Spomenutý zákon je tiež namierený proti vyhosteným sudetským Nemcom a Maďarom, ale na Slovensku ostávajú najväčšmi postihnutou skupinou práve židia.³⁰

SKUPINA ĽUDÍ „BEZ ZÁUJMU“

Túto skupinu možno nazvať aj „mlčiaca väčšina“. Pozorovatelia života na Slovensku opakovane zdôrazňujú, že extrémni nacionalisti nemajú skoro žiadnu podporu na vidieku. To môže znamenať, že väčšina obyvateľstva sa nestotožňuje s extrémnymi názormi o budúcnosti krajiny, čo sa prejavuje aj v ich postoji k židom. Táto väčšina však mlčí a jej pasivita nie je dobrým znamením pre pozitívne sily slovenskej spoločnosti.

BOJOVNÍCI PROTI ANTISEMITIZMU

Niekoľko politických strán a zoskupení na Slovensku rozpoznalo nebezpečenstvo vyplývajúce z novej situácie a pokúša sa mu čeliť. Jedným z takýchto zoskupení je hnutie *Human*, ktoré sa hlási k ideálom humanity, ľudskej dôstojnosti a tolerancie. Počiatky hnutia siahajú do jari 1991, keď skupina bratislavských študentov začala odstraňovať rasisticky ladené *graffiti*. Hnutie *Human*

tiež stálo pri rekonštrukcii zničených synagóg, čistení múrov od rasistických nápisov a iných aktivít namierených proti antisemitizmu. *Human* spolupracuje s podobnými liberálne orientovanými organizáciami.

Zakladatelia hnutia *Human* vydali apel významným politickým predstaviteľom, predovšetkým poslancom slovenského parlamentu. Poukazujú v ňom na alarmujúci vývoj slovenskej politickej scény a verejného života od novembra 1989 a na nedostatok primeranej odozvy na novembrové udalosti; pripomínajú nárast fašizmu v tridsiatych rokoch a komunizmu po druhej svetovej vojne, ktorý - ako poznamenávajú - sa nestretol s primeraným odporom; varujú pred pretrvávaním starých politických a spoločenských postojov; vyslovujú sa za podporu pluralizmu a spolutitia všetkých národností na našom území a vyzývajú politických predstaviteľov brániť budúcnosť demokracie v našej krajine. Hnutie *Human* nie je jediným verejným orgánom bojujúcim proti radikalizmu a intolerancii, ale vďaka svojim príležitostným konfrontáciám si získal veľkú publicitu a opozíciu.

V rámci spektra politických strán zaujala *Verejnost proti násilju* jasné stanovisko voči nacionalistickým radikalistom. VPN však prešlo zásadným odlivom členov a postupne sa rozpadlo. K jeho význačným vedúcim osobnostiam patril pôvodne aj František Mikloško, Alexander Dubček a Fedor Gál. Pravdepodobne najdôležitejšou osobou, ktorá vzišla z VPN, bol Vladimír Mečiar - politik so silným sklonom k populizmu. Mečiarov postoj, ako aj postoj jeho *Hnutia za demokratické Slovensko* k otázke antisemitizmu a prítomnosti židov na Slovensku je dosť nečitateľný. Aj keď je jasne kritický k etnickej nenávisti a rasovo motivovaným útokom, vždy si nájde spôsob ako bagatelizovať závažnosť aktivít radikálnych skupín. V súčasnej slovenskej vláde je silne zastúpené Kresťanskodemokratické hnutie, ktorého predseda Ján Čarnogurský je aj premiérom. Právnik Čarnogurský písal svoju doktorandskú prácu o protizidovskej legislatíve Slovenského štátu³¹ a počas nedávnych spomienkových udalostí pri príležitosti päťdesiateho výročia deportácií zo Slovenska si

29) Pozri napríklad: Petriščáková, Blanka: *Židovské slovo Slovákom*, reakcie na príspevok Yeshayahu Jelínka, *Slovenské národné noviny*, 26. júla 1991, s. 10. V týchto novinách sa objavili aj články naklonené židom, okrem iného aj z pera autora.

30) Pozri *Kultúrny život*, 10. december 1991.

31) Ján Čarnogurský, list autorovi z 29. marca 1990.

našiel čas vyjadriť útosť - v mene svojom i slovenského ľudu - nad tým, čo sa stalo v minulosti.

Alexander Dubček, bývalý člen VPN, vstúpil v súčasnosti do Sociálnodemokratickej strany, a je na prvom mieste kandidátky tejto strany v budúcich voľbách. Na druhom mieste je J. Jablonický. Zdá sa, že prítomnosť týchto dvoch osobností je zárukou demokratickosti tejto strany.

Preto sa javí, že hlavné politické sily na Slovensku sa - aspoň zatiaľ - nestotožňujú s politikou založenou na rasovej a etnickej neznášanlivosti. Ale svojím trvaním na dedičstve Slovenského štátu nevysielajú jednoznačné posolstvo. Ich kolísavý postoj k historickému významu Slovenského štátu a jeho prezidentovi môže vzbudiť isté obavy.

Boja za demokratické hodnoty a proti antisemitizmu sa zúčastňuje niekoľko novín, ktoré pritom nemusia byť spriaznené s nijakou politickou stranou. Medzi ne patrí podľa Jaroslava Franeka, hovorcu židovskej komunity, ktorého článok publikovaný pod pseudonymom Vlado Graf bol už citovaný, napríklad týždenník *Zväzu slovenských spisovateľov Kultúrny život*, známy svojím liberálnym zameraním už pred rokom 1968 a počas Pražskej jari. V čase normalizácie bol zakázaný a vychádzať začal znovu v roku 1990.

Kultúrne ustanovizne sa stavajú k židom a židovskej histórii, predovšetkým k holokaustu s porozumením.³² Nadácia Sándora Máraiho, ktorá pôsobí v rámci maďarskej menšiny na Slovensku, zorganizovala už dve konferencie o židovskej tematike (venované holokaustu a antisemitizmu).³³ Slovenské národné múzeum v Bratislave inštalovalo výstavu o živote židov na Slovensku a v súčasnosti pripravuje otvorenie Židovského múzea, ktoré bude viesť historik umenia Martin Melicherčík.

V dňoch 24.- 29. marca 1992 sa konalo niekoľko spomienkových udalostí pri príležitosti päťdesiateho výročia deportácií. Členovia delegácie siedmich izraelských historikov, vrátane autora tohto článku, mali tú česť byť priateľsky prijatí slovenskou vládou a Slovenskou národnou radou. Delegácia navštívila niekoľko spomienkových

zhromaždení, okrem iného aj sympóziom o holokauste organizované Múzeom SNP v Banskej Bystrici. Zúčastnilo sa ho viac než sto slovenských historikov. Sympóziom, ktoré bolo vlastne prvou konfrontáciou s minulosťou, malo kladný ohlas.

Na niekoľkých miestach Slovenska už existujú pomníky a pamätné tabule obetiam holokaustu a inštalácia ďalších sa pripravuje. Pravdepodobne prvý pamätník vznikol v iniciatívy mesta Dolný Kubín a na jeho odhalenie bol pozvaný aj prezident Havel. Obnova synagóg a cintorínov je ďalším prejavom dobrej vôle verejnosti. Na jeseň 1991 položil izraelský prezident Chaim Herzog základný kameň budúceho *Pamätníka obetiam holokaustu* v Bratislave na mieste zbúranej Veľkej synagógy. Herzog sa stretol so slovenskou politikou špičkou, medzi inými s Mikloškom, Černogurským a Dubčekom, z ktorých každý vyjadril priateľské pocity voči Izraelu a židovskému národu.

Aj keď Graf identifikoval relatívne malú skupinu ľudí, aktívne zapojených do boja proti antisemitizmu, udalosti pripomínajúce minulosť židov na Slovensku prinášajú svetlo nádeje do budúcnosti.

RADIKÁLNA SKUPINA

Táto skupina má obmedzenú silu a nie je jednotná. Napriek tomu sa teší značnej finančnej, logistickej a intelektuálnej podpore slovenských nacionalistických emigrantov zo Západu. Radikalisti na Slovensku vyvíjajú hlasnú propagačnú činnosť. Majú svojich zástupcov v oboch snemovniach Federálneho zhromaždenia v Prahe, v Slovenskej národnej rade a v miestnej samospráve, vrátane postu primátora v treťom najväčšom slovenskom meste Žiline.

Radikalisti ovládajú vydavateľstvo *Agres*, do ktorého produkcie patrí aj brožovaná publikácia na obranu Saddáma Husajna, výplody českého pravičiara Vojtěcha Dolejšiho o údajnom sprisahaní KGB, západných tajných služieb a židov v pozadí zamatovej revolúcie, protisionistický pamflet *Genéza sionizmu* a - ako inak - *Protokoly sion-*

32) Od novembra 1989 vyšli na Slovensku štyri publikácie o holokauste slovenských židov. Sú to: *Akire emlékeznek, az él.*, Bratislava 1991; Mičev, Stanislav (ed.): *Fragmenty z dejín židovstva na Slovensku*, Banská Bystrica 1991; Kamenec, Ivan: *Po stopách tragédie*, Archa, Bratislava 1991 a Tóth (ed.), cit. dielo. Kamencova kniha ponúkla vôbec prvý kvalifikovaný výskum holokaustu slovenských židov publikovaný na Slovensku. I keď štúdia bola pripravená do tlače už v roku 1971, komunistická cenzúra ju nepovolila. Publikácia, ktorú zostavil Dezider Tóth, obsahuje prednášky zo sympózia o holokauste a slovenských židoch z marca 1992.

33) Príspevky prednesené na konferencii v roku 1990 boli publikované v zborníku *Akire emlékeznek, az él.*

ských mudrcov. Prinajmenšom päť novín zameraných na nacionalisticky orientovaných čitateľov šíri vulgárny antisemitizmus. Radikálne publikácie majú vysoký náklad, sú lacné a prístupné širokej verejnosti.

Jeden z ich autorov, František Vnuk, je priekopníkom protizhidských publikácií v postkomunistickom Slovensku. Vo svojich esejach, obráňujúcich Slovenský štát a Tisa, Vnuk napadol židovské náboženstvo, morálku, spoločnosť a historikov - vskutku všetko, čo mohol spojiť so slovenskými židmi.³⁴

Produkcia Vnukových nasledovníkov je ešte vulgárnejšia. Je zmesou tém siahajúcich od výplodov Juliusa Streichera až po antisemitizmus komunistov: židovské celosvetové sprisahanie, židia ako pôvodcovia bolševizmu a plutokraticí vládcovia sveta, kozmopolitizmus, slobodomurárstvo a sionizmus, perverzný sex, atď. Začiatok boja proti sionizmu datujú od zápasu egyptských faraónov, Filištíncov, ktorých židia vyhladili a Rimánov. Zastúpené sú tiež slovanské, či priam slovenské témy typu: humanistická tradícia starých Slovanov bola zvrátená kresťanstvom, ktoré židia využívali na podrobenie si iných národov, až dokiaľ sa od nich kresťanstvo neočistilo; židia na Slovensku boli krčmári, maďarizátori, poskokovia Čechov a šíritelia lží o holokauste.³⁵

Hlásanie etnickej a náboženskej neznášanlivosti je na Slovensku protizákonné. Napriek tomu sa voľne predávajú publikácie ako Protokoly a ich vydavatelia nie sú trestne stíhaní. Nepriateľstvo voči židom sa bez zábran šíri, presne tak, ako vyvolávanie nenávisťi voči Maďarom, Čechom a Rómom v tlači.

Emigranti a ich zaangažovanosť už boli spomenuté. Po novembri 1989 mnohí opustili hlavnú exulantskú organizáciu, Svetový kongres Slovákov, medzi inými aj rodina nedávno zosnulého kanadského priemyselníka Štefana B. Romana. Odvôvodňovali to tým, že po skončení komunistickej nadvlády na Slovensku sa ďalšia činnosť stáva zbytočnou.³⁶ Iní však pokračujú pod heslom zničenia Česko-Slovenska a založenia samostatného slovenského štátu.³⁷

Bezvýznamný zostatok Svetového kongresu Slovákov inicioval rozhovory s *Ústredným zväzom židovských náboženských obcí na Slovensku*. Nemožno pochybovať o tom, že vzhľadom na silné putá medzi slovenským separatizmom a antisemitizmom ako to bolo ukázané vyššie, si nový Svetový kongres Slovákov túži vylepiť imidž pred svetovou verejnosťou. Počas rozhovorov, ktoré sa konali 14. júna 1991 v Bratislave, podpísal prezident kongresu Marián Šťastný a predseda ÚZŽ-NO Juraj Reich deklaráciu vyjadrujúcu záujem diskutovať o vzájomnom porozumení v otázkach spolužitia Slovákov so slovenskými židmi v perspektíve minulosti, prítomnosti a budúcnosti. Deklarovali tiež spoločný záujem budovať pluralitný a demokratický systém, ktorý by navždy zabránil zopakovaniu poľutovaniahodných neludskostí z dôb druhej svetovej vojny. Zo strany Svetového kongresu Slovákov obsahoval aj odmietnutie existujúcich prípadov antisemitizmu, rasizmu a xenofóbie ako škodlivých a nevýhodných pre slovenskú suverenitu.

A tak deklarácia neobsahovala žiadnu priamu zmienku o spoluvine Slovákov na holokauste a, nepriamo, pozitívne odkazovala na suverenitu Slovenska: teda separatizmus a - ako protihodnota - odsúdenie antisemitizmu. Napriek tomu vedúci predstavitelia Svetového kongresu Slovákov nemali dobrý pocit z toho, že odsúdili aktivity blízkych spojencov z domovskej krajiny. Z pochybného obchodu bola zjavne rovnako nešťastná aj židovská strana a následne sa podarilo obojm zainteresovaným organizáciám udržať deklaráciu v tichosti - až do tej miery, že v Izraeli sa o nej prakticky nevie.

Postoj slovenskej katolíckej cirkvi k židovským otázkam vo všeobecnosti a predovšetkým k antisemitizmu má veľký význam. Napriek dokumentom prijatým pred štvrtstoročím Druhým vatikánskym koncilom, sa katolícka cirkev na Slovensku s týmto problémom vážne nevyrovňala. Nenasledovala príklad poľského episkopátu, ktorý verejne odsúdil antisemitizmus vo svojej krajine.³⁸ V proklamácii k slovenskému národu z 13. marca 1991 (jeden deň pred päťdesiatym druhým výročím vy-

34) O kritike Vnuka (pozn. 12) pozri Spitzer, Martin: *Otvorený list Františkovi Vnukovi*, *Literárny týždenník*, 15. jún 1990, s. 12-13 a Mesežnikov, Grigorij: *Pán Vnuk* (Otvorený list Františkovi Vnukovi), *Kultúrny život*, 26. september 1990, s. 14.

35) *Opodstatnenosť ľudového antisionizmu*, *Hlas Slovenska*, č. 27, 1991.

36) Roman-Barberová, Helen E.: *To all Members of the Slovak World Congress*, Circular Letter, 2. október 1990 a SKS, *SWC Bulletin*, XIX, október 1990, s. 3.

37) SKS, *SWC Bulletin*, XIX, október 1990, s. 3.

38) *The New York Times*, 20. december 1990 a 20. január 1991.

hlásenia Slovenského štátu) sa slovenskí biskupi ani slovom nezmienili o osude židov v Slovenskom štáte. Ich názory na prezidenta Tisa sú tiež znepokojujúce, najmä ak - podľa všeobecne rozšíreného názoru - postoj k Tisovi slúži ako lakmušový papierik: jeho obrancovia zvyčajne vyznávajú odtrhnutie Slovenska. V júli 1990 sa kardinál Korec zúčastnil odhalenia pamätnej tabule Jozefovi Tisovi v Bánovciach nad Bebravou, kde Tiso pôsobil ako kňaz. Po následnej vlne verejného nesúhlasu bola tabuľa odstránená, ale ďalšia bola za prítomnosti katolíckych duchovných odhalená v októbri 1991 vo Veľkej Bytči, Tisovom rodisku.³⁹

Katolícka cirkev by určite mohla robiť viac na podporu katolícko-židovského porozumenia na Slovensku. Kardinál Korec je v duchu ekumenizmu síce ochotný stretnúť sa s rabínmi zo zahraničia, ale čo sa týka vysporiadania sa s protižidovskými predsudkami, ostáva pasívny.

V postkomunistickej východnej Európe narástá extrémny nacionalizmus. České a maďarské médiá používajú rovnaký jazyk násilia ako slovenské. Súčasťou extrémizmu v týchto dvoch krajinách je aj zatracovanie Slovákov maďarskými iredentistami a českými šovinistami. V tomto kontexte zmienka o holokauste na Slovensku nutne diskredituje Slovákov a upiera im právo na svojbytnosť. To na oplátku dáva podnet k obvineniam, že židia stoja na strane nepriateľov Slovenska. Židov využívajú na svoje účely aj predstavitelia politických elít. Aj keď mnoho skupín a jednotlivcov je židom priaznivo naklonených, židia sa pýtajú, ako dlho bude ešte štvavá kampaň proti nim pokračovať a ako vydržia žiť v tomto nepriateľskom prostredí.

Z anglického originálu *Slovaks and the Holocaust: An End of Reconciliation* preložila študentka VVS
Kamila Štullerová

³⁹⁾ *Roš chodeš*, č. 9, september 1990, s. 52 sumarizuje reakciu tlače na odhalenie pamätnej tabule, vrátane komentárov o stanovisku katolíckych duchovných. Pozri tiež *The New York Times*, 3. december 1991.